

Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî*'sinde İşârî Tefsir

Öğr. Gör. Dr. Vehbi KARAKAŞ*

Atıf / ©- Karakaş, V. (2013). Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî'sinde İşârî Tefsir, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2), 173-188.

Özet- *Ebû's-Senâ Şihabüddin Mahmud el-Âlûsî, XIX. yüzyılın önde gelen müfessirlerindedir. Onun en meşhur eseri, "Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî"* adındaki tefsiridir. Âlûsî, tefsirinde, bir çok konu yanında, tasavvuf ehline itimat edilen işârî tefsire de kısmen yer vermiştir. Âlûsî'nin bu eseri, selef ile halefin görüşlerinin bulunduğu, ibare ile işaretin bütünleştiği bir tefsirdir. Âlûsî, Kur'an'ın zahirini kabul etmeyen Bâtinîleri reddettiği gibi, bir kısım sûflerin ehl-i sünnet akaidini inciten ifratkâr sözlerini de makul ve makbul bulmamıştır. Bu makale ile biz, Âlûsî'nin tefsirdeki rivayet ve dirayet yönünü değil, sadece işârî tefsirini dikkatlere sunmaya çalışacağız.

Anahtar sözcükler- Âlûsî, tasavvuf, işaret, zahir, batın, işârî tefsir.

Giriş

Kur'an-ı Kerim üzerine yapılan tefsirler birkaç kategoride değerlendirilebilir. Konuyla ilgilenen bilginlerden İbn-i Kayyım'a göre, tefsir üç kısma ayrılır:

1-Kur'an'ın lafızlarını açıklamaya yönelik lafzî tefsir. Bunu müteahhir müfessirler yapar.

2-Kur'an'ın mânâsını açıklamaya yönelik manevî tefsir. Bunu da selef âlimleri yapar.

3-İşârî tefsir ki, bu da sûflerin yaptığı tefsirdir. (Kattan, 1408/1998: 357).

İşârî tefsir, işarete dayalı tefsir demektir.

İşari tefsir terimindeki işaret, tecelli ve müşahedelerden kalbe düşenlere bir tercüman, Allah'ın hem kendi, hem de Resûlünün kelâmındaki sırlardan sûflerine ve sevdiklerine aktığı şeyler için bir sinyaldir. (Kuşeyrî, (t.y.) I: 5.) Diğer taraftan işareti, "az lafzın çok manaları içermesidir." (Kaysî, (t.y) II: 229.) şeklinde tarif edenler de olmuştur.

* Sakarya Üni. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, e-posta: vkarakas@sakarya.edu.tr

İşârî Tefsir: Zâhir mânâsının dışında bir kısım ehl-i sülûk veya ehl-i ilim kimsele-
rin kalbine doğan ve âyetin zâhiri ile çelişmeyen, gizli işâretlerin ve ilhâmın eseri olarak
Kur'an âyetlerini açıklayan tefsir tarzıdır. (Suyûtî, 1416/1996, II, 381; Yüce, 1996: 45; Beki,
1999: 314.) Bir başka ifade ile: "İlk anda akla gelmeyen, fakat tefekkürle âyetin gizli bir
işâretinden sülûk erbâbının kalbine doğan mânâların muktezâsınca yapılan te'vil ve tefsir-
dir." (Suyûtî, 1416/1996, II, 381; 1996: 45; 1974: 19.) Gazzali'ye göre bunun adı "mükâşefe
ilmidir." O da bâtin ilmidir. Bâtin ilmi, kötülüklerden temizlenmesi ve arınması halinde kişi-
nin kalbinde görünen bir nurdan ibarettir. (Gazâlî, 1985: I, 34.)

Başlangıçta sahabe ve tâbiin açıklamalarından oluşan naklî tefsire, daha sonra
Aklî=Re'y Tefsiri de eklenmiş oldu. Fırkaların görüşlerini yansıtan tefsir ekolleri doğdu. Bu
arada mutasavvıflar da, kendi kanaatlerine uygun düşen görüşleri, bilgileri bir araya toplama-
ya başladılar. Özellikle yaşadıkları zevk ve vecd haline göre âyetlerden bir takım ince
mânâlar çıkarıyorlardı. Bu çeşit tefsire, ilk anda akla gelmeyen, fakat âyetin işâretinden
tefekkürle kalbe doğan mânâ anlamında "İşârî Tefsir" adını verdiler. Böylece diğer tefsir
ekolleri yanında, mutasavvıfların görüşlerini aksettiren Tasavvufî=İşârî Tefsir ekolu de
doğmuş oldu.(1974: 19)

Yukardaki ifadeden de anlaşıldığı gibi, İşârî Tefsir'in bir adı da "Tasavvufî Tefsir"
dir. Tasavvuf, nazarî ve amelî olmak üzere temelde ikiye ayrılır.

Nazarî tasavvuf: Teorik olarak tasavvufun ne olduğunu araştırmak ve incelemek-
tir. Amelî tasavvuf ise: Allah adına mâsivâyı terk ve Allah'a tâat ve ibadette fânî olmaktır.
Tasavvufî Tefsir'e, Sûfî Tefsir de denir. Sûfî tefsir de tıpkı tasavvuf gibi iki kısma ayrılır.
Nazarî sûfî tefsir, feyzî yahut işârî sûfî tefsir. (Suyûtî, 1416/1996: II, 368)

Nazarî Sûfî Tefsir: Kur'an âyetlerini bir takım nazariyelere, felsefî görüşlere uy-
gun düşecek biçimde anlamaktır. Bu şekilde anlayanlar, genelde Allah'ın kelâmını kendi
görüşlerine uyacak şekilde asıl mecrasından saptırarak te'vil ederler. Bundan dolayı,
Kur'an'ı bu çeşit tefsircilerin indî görüşlerine uydurmaya çalışan nazarî sûfî tefsirlere, ilmî
mânâda itibar edilmez. (Suyûtî, 1416/1996: II, 369; Zerkânî, 1372: II, 78; 1974: 19, 1969:
12; Cerrahoğlu, 1988: II, 8.) Zehebî, İbn-i Arabî'nin (ö. 638/1240) Futuhât-ı Mekkiyyesi ile
Fusûsu'l-Hikem'inde bulunan ayetlerden birçoğunun tefsirini buna misal olarak göstermiş-
tir. (Suyûtî, 1416/1996: II, 369) İbn-i Arabî'nin sistemini benimseyerek tefsir yazan iki ünlü
kişiden biri Sadreddin Konevî (ö. 637/1274), diğeri ise, Abdurrezzak Kaşânî (ö. 730/1330)
dir. Konevî'nin kitabının adı "Kitâbu İ'cazî'l-Beyân", Kaşânî'ninki ise, "Te'vilat'tır." (Aydüz,
2000: 47)

İşârî Sûfî Tefsir: Yalnız seyr-ü sülûk erbabına açılan ve zâhir mânâ ile bağdaştırıl-
ması mümkün olan bir takım gizli mânâlara ve işâretlere göre Kur'an'ı tefsir etmekten
oluşur. Esas itibarıyla bu tefsir, sûfinin bulunduğu makama göre kalbine doğan ilham ve
işâretlere dayanır. (Zerkânî, 1372, II, 81; 1974: 19; 1988: II, 8-9; 1969: 18.) Sûfiler, yaptık-

ları ibadetler ve riyazat sonunda, kazandıkları gizli bilgilerle insanları yanlış anlayışa sevk etmekten kaçınmak için kalplerine doğan bu gizli bilgiyi kapalı bir üslup ile remiz ve işaret yoluyla ifade ettiler. Yaptıkları tefsirlere de tefsir değil, işaret adını verdiler. Bunun için tasavvûfî tefsire "işârî tefsir" adı verilir. (1988: II, 9; 1969: 13) Bu tefsir, bazı şartlara binaen hüsn-ü kabul görmüştür.

Her iki tefsiri Bâtînîlerden ayıran bir hususu burada belirtmek icab eder. Şöyle ki: Gerek nazarî sûfî tefsir ve gerekse işârî sûfî tefsir, her ikisi de ibarenin zâhir mânâsını kabul ederler. Bâtînîler ise zâhir mânâyı kabul etmezler. (Yüce, 1996: 54). Onun içindir ki, Bâtînîlerin tefsiri hüsn-ü kabul görmemiş, hatta sahanın otoriteleri tarafından ilhadla itham edilmişlerdir. (Zehebî, 1416/1996: 1218-1219)

ÂLÛSÎ'NİN İŞÂRÎ TEFSİRİ VE DİĞER İŞÂRÎ TEFSİRLER ARASINDAKİ YERİ

Zerkanî'ye göre işârî tefsirin en önemlileri dört tanedir. Bunlar: Nisâburî'nin Tefsiri, Tüsterî'nin Tefsiri, Muhyiddin İbn-i Arabî'nin Tefsiri ve Âlûsî'nin Tefsiri.

Şihabüddin Seyyid Mahmud Âlûsî'nin tefsiri, tefsirlerin en büyüklerindedir. Selef-i Sâlihinin rivayetleriyle, halefin makbul görüşlerini ihtiva eden rivâyet ve dirayeti, ibare ve işaret bünyesinde toplayan bir tefsirdir. (Zerkanî, 1372: 550-556)

Âlûsî'nin belli başlı, mücellid ve müstekil bir işârî tefsiri yoktur. Onun işârî tefsiri, 30 cüzlük *Rûhu'l-Meânî* adlı tefsirinin hemen hemen bütün cüzlerinde yer almıştır. Bu işârî tefsir daha çok ilk cüzlerde görülmektedir. Cüzler ilerledikçe işârî tefsir de azalmakta, son iki cüzde ise hiç görülmemektedir. Âlûsî'nin işârî tefsiri, Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *Letâifu'l-İşârâtı* ve Nahcivanî'nin (ö. 920/1514) *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye*'si gibi tam bir işârî tefsir değildir. O, zâhiri tefsirini tamamladığı âyetlerden işârî tefsirini yapabileceği âyetleri almış, onları bir demet, bir grub haline getirmiş, o grubun başına işârî tefsire uygun ifadeler koymuş ve o âyetlerin kelime kelime, cümle cümle işârî tefsirini yapmıştır.

Âlûsî'nin işârî tefsirine dair özellikleri birkaç başlık altında şu şekilde ele almamız mümkündür:

ÂLÛSÎ'NİN İŞÂRÎ TEFİR'İN CAİZ OLDUĞUNA DAİR SUNDUĐU DELİLLER

Tefsirinin önsözünde zahir mana ile işârî mananın te'lif edilebileceğini (Âlûsî, 1415/1994: I, VII) belirten Âlûsî, sûfiler ve işârî tefsirleri ile batınîler ve düşünceleri hakkındaki kanaatini şu şekilde ortaya koymuştur: "Sûfilerin işaret kabilinden sözleri süluk erbabına açılan ince manalardır. Bunlarla zâhir mana arasını te'lif etmek mümkündür. Bu, imanın kemali ve irfanın yüksekliğindedir. Onlar; burada zâhir mana kastedilmemiştir, ancak bâtin mana kastedilmiştir." şeklinde bir inanca sahip değillerdir. Bu söz ve bu inanç mülhid bâtinîlerin sözü ve inancıdır. Bununla onlar, şeriati tamamen ortadan kaldırmak istemişlerdir." (Âlûsî, 1415/1994: I, VII; 1974: 252)

Âlûsî, bu görüşlerini pekiştirmek, Kur'an'ın zâhir manasından öte, bâtin manasının da olduğuna dikkat çekmek ve bu konuda kendisini eleştirenlere cevap vermek amacıyla şu delilleri ileri sürmüştür:

a) İbn Abbas (ö. 59/681) şöyle demiştir: "Kur'an'ın çeşitli yönleri, edebi sanatları, zâhir ve bâtin manaları vardır. Onun acâibi bitmez. Onun kühüne idrak yetişmez. Onda rıfk ile (iyi niyetle) derinleşen kurtulur. Şiddetle (kötü niyetle) derinleşen, helak olur. Onda haberler, örnekler, helaller, haramlar, nâsih, mensuh, muhkem, müteşabih, görünen ve görünmeyen manalar vardır. Onun zahiri tilâvettir, okumaktır. Bâtını, te'vildir, yorumdur. Onu bilen âlimlerin meclisine katılın. Onu anlamayan sefihlerin meclisinden uzak durun." (Suyûtî, 1416/1996: II, 1220; 1407/1987: II, 383-384)

b) İbn Mes'ud (r.a.) da şöyle demiştir: "Kim öncekilerin ve sonrakilerin ilmini isterse Kur'an'ı okusun." (1407/1987: II, 384; Suyûtî, 1416/1996: II, 1221)

c) Kendisine güvenilenlerden biri de şöyle demiştir: "Her bir âyetin altmış bin anlamı vardır."

d) Allah'ın Resülü (s.a.v.) de buyurmuşlardır ki: "Her bir âyetin bir zahır, bir de batını vardır. Her bir harfin bir haddi, sınırı ve her bir haddin de bir matla'ı vardır." (Zerkani, 1372: 547-548; 1974: 30; Çiçek, 1996: 20; Hindî, 1405/1958: II, 53) İbn-u Nakîb, bu hadisi şöyle açıklamıştır: "Âyetin zâhiri, onun manalarından açıkça ilim ehline görünendir. Bâtını ise, âyetin içinde olup ta, Yüce Allah'ın ancak hakikat erbabına gösterdiği, ama onların dışında başka kimselerin göremediği sırlardır. "Her bir harfin haddi vardır." demek, Yüce Allah'ın murad ettiği manaların bir sonu, bir sınırı vardır, demektir. "Her bir haddin bir matla'ı vardır.", demek, yani her bir kapalı mananın ve ahkâmın açık bir manası vardır. Onunla o kapalı mana bilinir. Zahırın tefsir, batnın te'vil olduğunu söyleyenler de olmuştur. Akli, hatta zerre kadar imanı olan kimseye, Kur'an'ın, Allah'ın özel kullarından dilediğine ilham ettiği batınî manaları bulunduğunu inkâr etmesi yakışmaz.

Yüce Allah'ın: **وَتَفْصِيلاً لِّكُلِّ شَيْءٍ** "Her şeyi açıklayıcı olarak Kur'an'ı indirdik." (En'am, 6/154) ve **مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ** "Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık." (En'am, 6/38) âyetleri karşısında inkârcı ne diyecektir? (Âlûsî, 1415/1994: I, 7-8)

Âlûsî, İşârî Tefsiri kabul etmeyenlere hayret etmekte ve hayretini de şöyle dile getirmektedir: Hayret! Mütenebbinin divanından ve beyitlerinden çeşitli manalar çıkarılabileceğini kabul ediyor da, Rabbu'l-Âlemin'in kelâmından çeşitli manalar çıkarılmasını uzak görüyor. Bu çok büyük bir buhtandır. Levh-i zamanda kaza kalemi ile yazılmış, çizilmiş hiçbir olay yoktur ki, Kur'an-ı Azîmuşşan'da ona bir işaret olmasın. Zira o, mülk ve melekûtun, Kuds-u Ceberûtun bütün sırlarını içine alan bir kitaptır. (Âlûsî, 1415/1994: I, 7-8)

İŞÂRÎ TEFSİR İÇİN KULLANDIĞI BAŞLIKLAR

Âlûsî'nin işârî tefsirini yaptığı âyet gruplarının başında kullandığı formlardan bir kısmı şunlardır:

وقال بعضهم من باب الاشارة : Onlardan biri işaret açısından şöyle dedi. (Âlûsî, 1415/1994: I, 50)

ومن باب الاشارة : İşari yorumlardan bir kısmı şöyledir. (Âlûsî, 1415/1994: I, 250, 254)

ومن اللطائف : Latife (nükteli söz) lerden bir kısmı şöyledir. (Âlûsî, 1415/1994: I, 250)

ومن باب الاشارة والتاويل : İşaret ve tevilden bir kısmı şu şekildedir. (Âlûsî, 1415/1994: II, 24)

ومن باب الاشارة في الآيات : Âyetlerdeki işârî yorumlardan bir kısmı şöyledir. (Âlûsî, 1415/1994: II, 37)

ومن باب الاشارة في بعض ما تقدم من الآيات : Geçen âyetlerin bir kısmında bulunan işârî yorumlar şöyledir. (Âlûsî, 1415/1994: VII, 6)

التفسير من باب الاشارة : İşaret açısından tefsir. (Âlûsî, 1415/1994: VII, 256)

قد تكلم بعض العارفين علي ما في بعض هذه الآيات من الاشارة : Ariflerden biri bu âyetlerin bir kısmındaki işârî yorumlar hakkında şunları söylemiştir. (Âlûsî, 1415/1994: VI, 146)

ومن باب البطون : Batınî manalardan bir kısmı şunlardır. (Âlûsî, 1415/1994: III, 152)

ومما قاله ارباب الاشارة في بعض الآيات : Âyetlerin bir kısmı hakkında işaret erbabının dediklerinden bazıları şunlardır. (Âlûsî, 1415/1994: XXV, 60)

اقوال اهل الاشارة في الآيات : İşaret ehlinin âyetler hakkındaki sözleri şöyledir. (Alusi, 1415/1994: XXVII, 25)

İŞARÎ TEFSİR ÖRNEKLERİ

Âyetlerin Zahirini İnkâr Etmeden İşarî Manalarını Vermesi

Âlûsî, وَالْأَوْلَادِ الَّذِينَ إِحْسَانًا وَاذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ, *Âlûsî, وَالْأَوْلَادِ الَّذِينَ إِحْسَانًا وَاذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ*, “Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, akraba olan komşulara, yakın komşulara, yanında bulunan arkadaşta, yolda kalanlara, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez.” (Nisa, 4/ 36) ayetinde geçen sıralamalardaki isimleri işarî açıdan şöyle yorumlamıştır:

“Akrabalara”, yani aslî istidat ile size münasip olup ve ruhanî benzerliği olanlara, “Yetimlere”, yani baba nurundan yani muhtesip ruhtan mahrum müstaitlere,

“Yoksullara”, yani maarıftan nasibi olmayan bu yüzden seyirden kalmış ve inzivaya çekilmiş abidlere,

“Yakın komşuya”, yani sülukta makamına yakın olanlara;

“Uzak komşuya”, yani makamına uzak olanlara,

“Yanınızdaki arkadaşlara”, yani seninle aynı makamda olana;

“Yolcuya”, bu'd makamına erememiş nefis barınağından uzak düşen salıklere,

“Ellerinizin altında bulunanlara”, yani irade ve sevgiyle size katılanlara “iyilik edin.” (Âlûsî, 1415/1994: V, 3637)

“Ana-baba”nın meşayihâ işaret olduğunu söyleyenler de olmuştur. Böyle olunca, müridin meşayihâ iyiliği, evlatların ana-babaya itaati, boyun eğmesi ve emirlerine bağlanması demek olur. Çünkü meşayih kalplerin tabipleridir. Derdi de dermanı da en iyi onlar bilir. Onlar sadece ve sadece Allah'ın rızasına uygun tedavi eder. Eğer müride Allah'ın rızası gizlenir ve zorlaşırsa, onlar bunun çaresini bulurlar ve yol gösterirler.

Bundan dolayıdır ki, Cüneyd (k.s.), “Rabbimin de bana emri vardır. Seriyy'in de. Ben Seriyy'in emrini Rabbimin emrinin önüne aldım. Çünkü bulduğum her şeyi Seriyy'in bereketi (irşadı ve kılavuzluğu) ile buldum.” demiştir. (Âlûsî, 1415/1994: V, 37)

Âlûsî'nin naklettiği bu sözdeki yorum, Kur'an'ın bazı ayetlerinin zahiriyle çelişmektedir. Şöyle ki:

“Allah'ın ve Resûlünün önüne geçmeyin.” (Hucurât, 49/1).

Yine Kur'an'ın zâhiri diyor ki: وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا “Allah ve Resûlü bir konu hakkında hüküm verince, inanmış bir erkek ve kadının kendiliklerinden seçme hakkı yok-

tur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.” (Ahzab, 33/36).

Cüneyd'in bu sözü, her ne kadar müridin şeyhine bir vefa borcu olduğunu, ona itaat ve bağlılığının önemini anlatması bakımından güzel addedilebilir ise de, aynı zamanda çok tehlikelidir. Çünkü herkes bu sözü doğru anlayamaz ve kaldıramaz.

Cüneyd'in, şeyhi Seriyî için söylediği bu söze benzer bir sözü, ashab, pirleri, sultanları, rehberleri, liderleri, peygamberleri ve her şeyleri Hz. Muhammed (s.a.v.) için söylememişlerdir.

Cüneyd'in mezkur sözünün, Âlûsî tarafından yorumsuz nakledilmesi de dikkat çekicidir.

Yine, “Yakın akraba” ruh, “Uzak akraba”, rûha hamile suret, “Yanınızdaki arkadaş”, gayb yolculuğunda sana arkadaşlık eden kalb olarak da yorumlanmıştır. Ona iyilik, onu dedikodudan uzaklaştırıp, Rahman'ın cemaline karşı şevklendirmendir. Onun, nefsi emmare olduğu da söylenmiştir. Haberde de: “Senin en büyük düşmanın seni çepeçevre kuşatan nefsidir.”¹ denilmiştir.

Ayrıca denilmiştir ki: Ona iyilik, onu ubudiyet hapisanesinde tutman ve onu sevgi ateşiyle yakmandır. (Âlûsî, 1415/ 1994: V, 37)

“Yolcu”, kâmil veli olarak te'vil edilmiştir. Çünkü o, e'fal nurundan sıfat nuruna, sıfat nurundan da Zât nuruna intikal edip durmaktadır. Ona iyilik, Onun sırrını saklamak, Onun emir dairesinin dışına çıkmamaktır. “Yetimler”, ruhanî kuvvetler; “Miskinler”, zâhir duygulardan olan nefsanî kuvvetler; “Yakın komşu”, akıl; “uzak komşu”, vehim; “Yanınızdaki arkadaşlar”, şevk ve irade ile yorumlanmıştır. Yorum kapısı ise gerçekten geniştir. “Allah nefsinde süluk ile koşanları, hal ve makamlarıyla böbürleneni, onlardan başkasını göremeyenleri sevmez.” (Âlûsî, 1415/1994: V, 37)

Tekellüflü Görünen Yorumları

Yukarda olduğu gibi Âlûsî, her ne kadar bazılarının yorumunu “tekellüfün en şiddetlisi” olarak değerlendirirse de biz, onun her işârî tefsirini “tekellüf” olarak değerlendirmiyor, hatta onun bu tür yorumlarını, ilm-i beyanda benzetme edatı hazfedilmiş bir nevi müekked teşbihler² olarak görüyoruz. Çünkü benzeyen, benzetileni inkâr etmiyor. Âlûsî'nin de ifade ettiği gibi işârî yorum, ayetin zahirini kaldırıp atmıyor. Mesela: Bir adam için: “O, cömertlikte denizdir.” (Bolelli, 1993: 91) demekle adam gerçekten deniz olmaz, bollukta ve

¹ Aclûnî, Beyhakî'nin bunu Zühd'de zayıf bir isnad ile rivayet ettiğini söylüyor. (Aclûnî, 1997: I, 128)

² Müekked Teşbih: Benzetme edatının hazfedildiği teşbihtir. وهي تمر مر السحاب = “Dağlar da (tıpkı bulutlar gibi) yürür.” Burada şiddetli benzerlikten dolayı (مر) kelimesinin başında teşbih edatı olan (ك) hazfedilmiştir. (Teftazânî, 1974: 314) “Aslanı gördüm” demek, “Aslan gibi cesur askeri gördüm” demektir. (Ulutürk, 1995: 19-20.) Bu misalde de yine müekked teşbih görülmektedir.

cömertlikte denize benzetilmiş olur. Yine “Arifin kalbi Allah’ın kürsüsüdür.” demekle gerçekten de kalp Allah’ın kürsüsü olmaz, Allah Teâlâ’nın her an rahmetle nazar buyurduğu bir nazargah olarak düşünülür.

Şimdi biz, bu çerçeveden bakarak Âlûsî’nin tekellüf olmadığı halde tekellüflü görünen ve bir kısmı müekked teşbihten ibaret olan işarî yorumlarına kısa kısa misaller vermek istiyoruz:

Âlûsî, Mescid-i Haram’ı (Bakara, 2/191), kalb makamı; buzağıya tapmayı (Bakara, 2/93), “ağyara bakma; fitneyi (Bakara, 2/193), mâsivaya iltifat; (Âlûsî, 1415/1994: II, 92), cehennemi (Bakara, 2/206), tabiat zindanında kalmak; (Âlûsî, 1415/1994: II, 105), şarabı (Bakara, 2/219), hevâ; (Âlûsî, 1415/1994: II, 162), kalbi (Bakara, 2/ 253), dağ ve sırrı da vâdi; (Âlûsî, 1415/1994: III, 12), hevayı (Bakara, 2/253), kılıç; (Âlûsî, 1415/1994: III, 12), dalâleti (Bakara, 2/253), ok; rızık olarak verilenlerden infakı (Bakara, 2/254), canı feda ve kulları irşad; ruhları (Bakara, 2/255), gökler; eşbahı (görüntü ve slüetleri) (Bakara, 2/255), yer; Allah’ın kürsüsünü (Bakara, 2/255), ârifin kalbi; (Âlûsî, 1415/1994: III, 12), rüşdü (Bakara, 2/256), vahdet yolu; gayyı (Bakara, 2/256), ağyara nazar; (Âlûsî, 1415/1994: III, 24), İbrahim’i (Bakara, 2/258), kudsî ruh; Nemrud’u (Bakara, 2/258), nefsi-emmare; merkebi (Bakara, 2/259), kalbi taşıyan kalıp; (Âlûsî, 1415/1994: III, 25-26), kadınları (Âl-i İmrân, 3/14), nefisler (Âlûsî, 1415/1994: III, 103-104) olarak yorumlamaktadır.

Yine Âlûsî’ye göre İslam (Âl-i İmrân, 3/19), İbrahimî makama; Peygamberler (Âl-i İmrân, 3/21), kâmil kullara; adaletle emredenler (Âl-i İmrân, 3/21), ruhanî kuvvetlere; acıklı azab (Âl-i İmrân, 3/21) Rabbin huzurundan kovulmaya; gece (Âl-i İmrân, 3/36), nefsin karanlığına; gündüz (Âl-i İmrân, 3/36), kalbin aydınlığına; (Âlûsî, 1415/1994: III, 119), kemikler (Bakara, 2/259), kuvvelere; et, (Bakara, 2/259), irfana; ruhun gıdası (Bakara, 2/259), şuhud yiyeceklerine ve vuslat içeceklerine (Bakara, 2/259); (Âlûsî, 1415/1994: III, 25-26), cisim, (Bakara, 2/26), kafese; kuşlar yani dört kuş, akıl, kalb, nefis ve ruha; dağlar, azamet, kibriya, izzet ve ezel cemali dağına işarettir. “Azamet dağının başına akıl kuşunu, kibriya dağının başına kalp kuşunu, izzet dağının başına nefis kuşunu, ezel cemalî dağı başına ruh kuşunu koy” diyen Âlûsî diğer bir yorumla dört kuş: tavus, horoz, karga ve güvercindir. Tavus, ucbe; horoz, şehvete; karga, hırsla; güvercin, dünya sevgisine (Bakara, 2/26) işarettir, yorumunu vermektedir.

Zât-ı Vâcibu’l-Vücud’a karşı varlık iddiası, günaha işarettir. (Âlûsî, 1415/1994: III, 103-104). Rızık: Allah katından akıp gelen hikmetler, ilimler, hakikatler ve marifetler gibi ruhanî rızıklardır. Me’ün şeytan: Nefsânî şehvetlerdir. (Âlûsî, 1415/1994: III, 143)

Bakara Sûresi’nin 246-251. âyetlerinde geçen terimlerin işarî manaları şöyledir:

Mûsa: Kalb; İsrailoğulları: Beden; Nebiyy: Akıl; Allah yolunda: Allah’a seyir ve kavuşma yolunda; savaş (cihad): Nefisle cihad; yurttan çıkarılma: Kabiliyetleri kaybetme; çocuklardan uzak kalma: Kemalâtı yitirme; düşman: Nefs-i emare; nefsi-emmanın zarar-

ları: Hayret, felaket, gurbet; Melik Tâlût: İnsanî ruh; tabut: Göğüs sandığı; sekine: Göğüs sandığındaki iman, Allah'a ünsiyetle itmi'nan, Musa ve Harun yani kalb ve sır hanedanından bir bakiyye. Hârûn: Sır; Lâilâheillallah: Asa ki, nefis sıfatlarının büyüsunü yutuyor; akıl: Vezir; gönül: Mareşal; nehir: Şehvet sularıyla beslenen cismanî tabiat; ruh Tâlutunun tâbi-leri: Kalb, akıl, melik; Câlut: Nefis; kalb: Davut; taş: Teslimiyet; rıza: Mancınık; hilafet: Hükümdarlık; vâridat: Kuşlar; bedenler: Dağlar; taleb erbabı: Müridler; meşayih-i kâmilin: Vuslata ermişler. (Âlûsî, 1415/1994: II, 175-176).

Mâide (Mâide, 5/114): Sofra demektir. Sofra: İlimlerin, hikmetlerin, marifetlerin ve hükümlerin çeşitlerini içine alan şeriattır. (Âlûsî, 1415/1994: VII, 75) Kentlerin anası ve çevresindekiler (En'am, 6/92): Kalb ve kalbin kuvvetleridir. (Âlûsî, 1415/1994: VII, 226)

Bakara Sûresinin 164. âyetinin işârî tefsirinde Âlûsî, gökleri: ruhlar; yeri: nefisler; gece ve gündüzün değişmesini: ışık ve karanlık değişmesi; gemileri: bedenler; denizi: isti'dad; suyu (yağmuru): ilim; ölümü: cehalet; yeryüzünde hayat verip yaydığı canlıları: nefisler yerinde yaydığı hayvanî kuvveler; yer ile gök arasındaki emre hazır bulutları: nefis arzı ile ruh seması arasında emre hazır tecelliyat bulutları olarak tefsir etmektedir. (Âlûsî, 1415/1994: II, 37).

Bunlardan bir kısmı için insanın: "Ne kadar hoş te'vilve tefsirler" demesi mümkün olduğu gibi; bir kısmı için de: "tamamen tekellüften uzak yorumlar" diyebilmesi imkan dahilinde görünmemektedir. Çünkü benzeri yorumlara Âlûsî'nin kendisi de "tekellüf" demiştir. Mesela Kehf Sûresinin 94. âyetinde geçen "Zülkarneyn"i kalb, kâmil şeyh; "Ye'cüc ve Me'cüc" ü kışkırtıcılar, vehmî kuşlar, vesveseler ve hayalî çekişmeler; "yer"ibeden olarak yorumlayanların ağır bir tekellüfe girdiklerini söylemiş ve kınamıştır. (Âlûsî, 1415/1994: XVI, 55-56).

Kendisinin "kalb"i kimi yerde dağ, kimi yerde "Musa" ve "Davut"; "varidat"ı kuşlar; "bedenler"i dağlar; "ruhlar"ı gökler; "eşbah"ı yer; "merkebi"i kalbi taşıyan kalıp vb. şeklinde yorumlaması (Âlûsî, 1415/1994: III, 25-26) ne denli tekellüften uzaktır? Sanıyoruz işârî tefsirde tehlikeli olan, zâhiri inkar etmek veya zâhiri bâtının, bâtını da zâhirin yerine koymaktır. Âlûsî'nin te'villerini tekellüf olmaktan çıkaran ve hoş te'vil haline getiren, belki onun, ayetlerin zâhirini asıl olarak görmesi, işârî yorumları da bir zenginlik olarak değerlendirmesidir. (Âlûsî, 1415/1994: XIII, 137).

BİR KISIM SÛFİLERİN YORUMLARINI ELEŞTİRMESİ

Âlûsî'nin işârî tefsiri sekr ve istiğrak halinde yapılmış bir tefsir değildir. O, söylediklerini bilerek söylemiştir. Âlûsî, işârî tefsirinde uç noktalardan uzak kalmış, hatta bir kısım tasavvufçuların zâhiri inciten yorumlarını "bid'at" olarak değerlendirmiş ve onları şiddetle eleştirmiştir. Mesela:

Âlûsî, Ra'd Sûresinin 13. âyetinin işarî tefsirini yaparken, İbnu'z-Zencanî'nin: "Gök gürültüsü: meleklerin naraları; şimşek: kalplerinin çarpıntısı; yağmur da ağlamalarıdır." şeklindeki sözünü nakleder. Arkasından da "Zemahşerî'nin bunları, tasavvufçuların bid'atlerinden saydığını söyler. Ondan sonra da okuyucusuna döner ve şöyle der: Sanıyorum diyorsun ki: "Bu kitapta işaret konusunda zikredilenlerin çoğu bu kabildendir." Bu düşünceye vereceğimiz cevap şudur: Biz, sadece ve sadece işaret vardır; işaretten başka bir şey yoktur, demiyoruz. Lafzın medlûlü budur, yahut Allah Teâlâ'nın muradı budur, diye bir iddiada da bulunmuyoruz. Böyle bir düşünceye saplanmaktan Allah Teâlâ'ya sığınıyoruz. Bu itikad, apaçık sapıklıktan başka bir şey değildir." Sûfilerin muhakkikleri, buna inananın kâfir olduğuna dair kesin hüküm vermişlerdir. Ve'l-iyâzübillah. (Âlûsî, 1415/1994: XIII, 137).

Bu sözlerden anlaşılıyor ki, Âlûsî, tasavvufçuların bid'at ehlini tenkit ederken, yine tasavvufçuların kendisi gibi düşünen muhakkiklerini savunmakta, hatta onların sözlerini de mesned edinmektedir.

Yine Âlûsî, Hicr Sûresinin 30-33. âyetlerinin³ işarî tefsirinde vahdet-i vücud ehlin-den birinin sözünü şöyle nakleder ve eleştirir: Onlardan biri dedi: Hiç şüphesiz mel'un (İblis), zannetti ki, Allah Teâlâ'dan başkasına secde etmemekle sağlam bir yerdedir ve sağlam bir iş yapmaktadır. Bu haliyle o hata etmiştir. Çünkü orada ondan başka yoktur. Çünkü Cem'ul-Cem⁴ hakikatinde gayriyyet kalkar, ikilik zâil olur gider. Ne Adem ile İblis arasında başkalık kalır, ne de başkalarının arasında. Bu sebeple sözcüleri şöyle demiştir:

ما ادم في الكون ما ابليس ما ملك سليمان و ما بلقيس
الكل عبارة و انت المعني يا من هو للقلوب مقتايس

Kâinatta ne Âdem vardır, ne de İblis

Ne Melik Süleyman vardır, ne de Belkıs

Her şey ibaredir sen ise Ma'na

Ey kalblere ait olan mıknatıs!

Âlûsî, bunları naklettikten sonra bunlar hakkındaki görüşünü ortaya koyuyor ve diyor ki: Bu kelamın benzeri sözler, bu gün sokaklarda câhillerin ve fâsıkların meclislerinde

³ Bu âyetlerin meâli şöyledir: "Meleklerin hepsi topluca secde ettiler. Yalnız İblis, secde edenlerle beraber olmayıp kabul etmedi. Allah: "Ey İblis, nen var ki, sen secde edenlerle beraber olmadın?" dedi. İblis: "Ben bir çamurdan, değişik bir balçıktan yarattığın insana secde edemem!" dedi." (Hicr, 15/30-33) Bu laîn şeytanın, Adem'den (a.s.) daha hayırlı olduğuna dair iddiasındaki yanlışı ve demagogjisi idi. Aklına gelmiyordu ki, sâdık muhibb, nasıl olursa olsun mahbubunun emrine imtisal eder. (1415/1994: XIV, 55).

⁴ Cem'u'l-Cem: Tamamen kendinden geçmek ve Allah'tan başka bir şey görmemek, vecd ve istiğrak halidir. (Uludağ, 1991: 819)

söylenip durmaktadır. Elbisede yırtık büyümüş, iş ciddileşmiştir. Allah Teâlâ'dan başka onu defedecek olan da yoktur. (Âlûsî, 1415/1994: XIV, 56).

Harflerden İşârî Yorum Çıkarması

Âlûsî, âyetlerde geçen kelimenin bütünü üzerine işârî açıdan yorumlar yapmanın yanında, bazen kelimelerdeki harflerin işaret ettiği manalara da dikkat çeker. Mesela, "sevmek" anlamına gelen (الحب) kelimesini izah ederken, sevmenin hakikatini, aslını ve fer'ini, sevmenin edeplerini, muhabbetin kısımlarını açıklar ve şöyle der: Sevgiyi izahta o kelimenin lafzı yeter. Zira onun lafzı (حاء) ve (باء)'dan ibarettir. (حاء) boğaz harfindendir. (باء) ise dudak harflerindedir. Bunda şuna işaret vardır: Sevgi kalbi, dili, içi, dışı, gizliyi, açığı istila etmedikçe, ona sevgi denilmez. Bunun izahı uzundur. Bu kulun Rabbine olan sevgisidir.⁵ (Âlûsî, 1415/1994: III, 42) Bazen de kelimenin lafzında, harflerin mahreçleri yolundan buna işaret olduğunu söyler. Ama o işaretlerin neler olduğunu belirtmez. (Âlûsî, 1415/1994: III, 143)

Fikhî Hükümlerle İşârî Anlayışı İrtibatlandırması

Âlûsî'nin işârî tefsirinde, yer yer fikhî hükümlerle tasavvufî anlayışı telif ettiği de görülmektedir. Bu hususta da yine mutasavvifinin görüşüne başvurmuştur. Bunların başında Şeyh-i Ekber dediği Muhiddin Arabî (k.s.) gelmektedir. Âlûsî'nin bu telif örneğinin en iyi tatbik şekli Mâide Sûresinin 6. âyetinin işârî tefsirinde görüyoruz. Mesela: Fıkıh, abdest azalarını yıkarken yüzü yıkamanın farz olduğunu söyler. Tasavvuf da, Allah'tan utanmanın farz olduğunu söyler. Çünkü utanma, daha ziyade yüzle alakalıdır. Fıkıh, iki eli ve iki dirseği yıkamayı emreder. Şeyh-i Ekber bunun bâtinî hükmünü şöyle açıklar: İki eli, iki dirseği yıkamak, onları kerem ile, cömertlikle, bağışlarla itisam ve tevekkül ile yıkamaktır. Fıkıh, başı meshetmenin farz olduğunu söyler. Tasavvuf, meshin manası, tezellüldür. Büyüklenmeyi, hatta tevazu ve ubudiyetle böbürlenmeyi silip atmaktır der. Fıkıh, ayakları yıkamanın farz olduğunu söyler. Tasavvuf ise, *Futuha'*'ta da ifade edildiği gibi ayakları yıkamanın manası, cemaatlere yürümek, mescitlere gidip, gelmek, savaşta sabit kadem olmak, söz götürüp getirmemek, şımarık yürümek ve yürüyüşünde mutedil olmak demektir, der. (Âlûsî, 1415/1994: VI, 91-93).

İşârî Yorumlarını Dua ile Tamamlaması

Âlûsî, işârî tefsirini tamamladığı âyet gruplarının sonunda kimi yerde: "Bunun mu-radını en iyi bilen Allah Teâlâ'dır." (Âlûsî, 1415/1994: VII, 75) der; arkasından da ya konu ile ya da sûre ile alakalı duasını yapar. Buna birkaç misal vermek isteriz:

⁵ Letâif'in sahibinde de buna yakın bir mana görüyoruz. Der ki: el-hubbu = (الحب) iki harftir. (حاء) ve (باء) diye (حاء) dan ruha, (باء) dan bedene işaret vardır. Bu şu demektir: Seven, sevgilisinden hiçbir şeyini saklamaz. Ne kalbini, ne de bedenini. (Yani bütün varlığı ile onu sever.) (Kuşeyri, (t.y.):I, 148.)

1. Bakara Sûresinin tefsirini ve işârî tefsirini bitirdikten sonra aynı sûrenin son iki âyetindeki duaları kastederek Allah'a şöyle yalvarır:

Allahım! Bu dualara icabetten en büyük nasibi bize lutfeyle. Bizi isabetli söze ve sâlih amele muvaffak eyle. Kur'an'ı kalbimizin baharı, kulaklarımızın cilası, ruhlarımızın gezinti bahçesi eyle. Hedeflediğimiz şeyleri tamamlamayı bize kolaylaştır. Bu yoldaki engelleri bertaraf eyle. Tılsımlı hazinene, en büyük halifene selam ve salat eyle. Onun, senin kitabının esrarına vâkıf olan âline, hitabının hükmüyle kurtuluşa eren ashabına da... (Âlûsî, 1415/1994: III, 72)

2. Nisâ Sûresinin sonunda: "Zevk erbabına sınırlama olamaz. Allah Teâlâ'nın kitabı ise bir denizdir. Kovalar onu bitiremez. Doğru yola kavuşturan Allah Teâlâ'dır. O'nun kelamını anlamak için O'ndan başarı diliyoruz, ihsanını hediyeleriyle, in'aminin sofralarıyla göğüslerimizi açmasını istiyoruz. O'ndan başka Rab yoktur. O'nun hayrından başka bir hayrın da hayrı yoktur." (Âlûsî, 1415/1954: VI, 47). diye yakarıшта bulunmaktadır.

3. Mâide Sûresinin sonunda da mâide ile alakalı şu temennide bulunmaktadır:

"Biz, Allah Teâlâ'dan Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hürmetine her başlangıç ve her sonuçta kereminin sofralarını üzerimize indirmesini, bizden kesmemesini ve bize lütufta bulunmasını istiyoruz. (Âlûsî, 1415/1994: VIII, 25; VIII, 73).

ÂLÛSÎ'NİN İŞÂRÎ TEFİR KAYNAKLARI

Yukarda da ifade ettiğimiz gibi Âlûsî, işârî tefsir yaparken kimi zaman kendi düşüncesiyle yetinmiş, kimi zaman da düşüncesini beğendiği mutasavvıfların sözleriyle tefsirini te'yid eylemiştir. Bunlardan bir kısmının ismini zikretmiş, bir kısmınınkini de zikretmemiştir. İsmi zikrettiklerinin başında:

a) *Fusûsu'l-Hikem* ve *el-Fütuhâtî'l-Mekkiyye* eserlerinin sahibi olan İbn-i Arabî (ö. 638) (1388/1968: 207) gelmektedir. Âlûsî, bunlar kadar olmasa da İbn-i Arabî'nin *Kitâbu'l-Kurbe*, *Kitâbu'l-Marife* ve *Kitâbu'l-Ya* eserlerinden de istifade etmiştir. (Çelik, 1996: 29).

b) Kuşeyrî'nin *Risalesi*.

c) Ebû Hamid Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâu Ulûmi'd-din'i*.

d) İmam Şa'ranî'nin (ö. 973/1565) *el-Yevâkit ve'l-Cevâhir'i*.

e) İmam Rabbanî'nin (ö. 1034/1624) *el-Mektûbat'ı* da yine ismini zikrettiği eserlerdendir.

Âlûsî'nin çeşitli konularla ilgili görüşlerine yer verdiği ve ismen zikrettiği tasavvuf erbabı da şunlardır: Ca'feru's-Sâdik (ö.148/765), Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896), Cüneyd el-Bağdadî (ö. 298, 910), (Âlûsî, 1415/1994: VII, 256). Ebû Salih Hamdun (ö. 271/884), Şeyh Ebû Bekir el-Vasitî (ö. 320/932), Ebû Bekr Varrak (ö. 320/932), eş-Şiblî (ö.

334/945), (Âlûsî, 1415/1994: VIII, 24). İbn-i Atâ (ö. 369/979), Ebû Kasım Nasrabâdî (ö. 372/982). (1996: 29). Abdülkerim el-Cilî, "İmam" dediği el-Fahrurrâzî (ö.606/1209), Kadı Beydavî, Sa'di Lâmi, Şeyhu'l-İslâm Ebussuud, Ebû Yezidi'l-Bestâmî, Ömer b. El-Farız, el-Bâz ve İbnü'n-Nakîb (771/1369-816/1413) gibi şahsiyetlerdir. (Âlûsî, 1415/1994: III, 12, 24, 191; VI, 162; VIII, 165, 166, 256).

Âlûsî'nin istifade edip de ismini zikretmediği kaynaklar da vardır. Âlûsî, bunlardan yaptığı nakillerini ya doğrudan doğruya kendi yorumuymuş gibi, yahut "Ariflerden biri der ki" şeklinde ya da "denildi ki" ifadesinden sonra nakleder ki, bu sonuncuyu zayıf bulduğu söylenebilir. İstifade edip de kaynak göstermediği eserlere Necmüddin Dâye'nin *Bahru'l-Hakâik ve'l-Meânî*'sini, Kuşeyrî'nin *Letâifu'l-İşârât*'ını ve Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyan*'ını (1996: 31) misal gösterebiliriz.

İstifade ettiği halde kaynak göstermemek sadece Âlûsî'ye mahsus bir olgu değildir. Ondan önce de sonra da birçok müellif aynı yolu izlemiştir (1996: 31) ki, günümüzde bu pek makbul görülmemektedir.

Sonuç

Yapmış olduğumuz araştırmalar doğrultusunda, işârî tefsirin geç dönemlerde ortaya çıkmış bir tefsir çeşidi olmadığı anlaşılmaktadır. Kur'an'ın zahir manasından başka bir mana taşımadığını iddia eden bir kısım zahirîler dışında genel anlamda İslam âlimleri tefsirin bu çeşidini kabul etmişlerdir. Âlûsî de işari geleneğin oluşturduğu şartlara göre tefsirini yapmış, bu şartlara uymayanları da şiddetle eleştirmiştir. Tekellüflü görünen yorumlarından dolayı da zaman zaman kendisi de eleştiri oklarına hedef olmuştur.

Âlûsî, işârî tefsirini yaparken kimi zaman kendi düşüncesiyle yetinmiş; kimi zaman da düşüncesini, beğendiği mutasavvıfların sözleriyle te'yid etmiştir. Bunlardan bir kısmının ismini zikretmiş, bir kısmını da ziretmemiştir.

Kaynakça

- Abdulhamid, Muhsin. (1388/1968). *el-Âlûsî Müfessiran*, Bağdat: Matbaatü'l-Maarif. Bağdat.
- Ahmed B. Hanbel, (1413/1993). *El-Müsned*, Beyrut.
- Âlûsî, Şihâbuddin Es-Seyyid Mahmud. (1415/1994). *Ruhu'l-Meânî fi't-Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'l-Mesânî*.
- Ateş, Süleyman. (1974a). *İşârî Tefsir Okulu*, Ankara.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. (1974). *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul.
- Buhârî, Muhammed B. İsmail. (1991). *El-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut.
- Cerrahoğlu, İsmail. (1976a). *Tefsir Usûlu*, Ankara. (t.y.b) *Tefsir Târîhi*.
- Ennaifer, Hamida, (1998). *Les Commentaires Coraniques Contemporains Analyse De Leur Methodologie*, Pontificio Istituto Di Studie Arabi E D'islamistica, (Psar'), Roma.
- Eroğlu, Muhammed, (1989). "Âlûsî", *DİA*, X, İstanbul.
- Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, (1985). *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, İstanbul.
- Hindi, Hüsamüddin. (1405/1908). *Kenzü'l-Ummal Fi Süneni'l-Akvali Ve'l-Ef'al*, Beyrut.
- İbn Aşur, Muhammed el-Fadıl, (1417/1997). *et-Tefsir ve Ricaluhu*. Kahire.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, (t.y.). *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, (tahk: Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz), Riyad.
- İbn Mâce, Muhammed B. Yezid, (t.y.) *Sünen*, Tahk. Muhammed Fuad Abdulbakî, İstanbul.
- Karakaş, Vehbi, (2002). *Âlûsî'nin Tefsirinde Âyetlerin İşârî Açısından Yorumu*, basılmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kattan, Menna', (1408/1998) *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Riyad.
- Kaysî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdülmü'min, (1372/1953). *Şerh-u Makâmâtü'l Harîrî el-Basrî*, Tash. Hafacî, Muhammed Abdülmü'min, Mısır.
- Kırca, Celal, (t.y.). *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, İstanbul.
- Müslim B. Haccac, (1983). *El-Câmiu's-Sahih*, Beyrut.
- Nesâî, Ahmed B. Şuayb, (t.y.a.), *Sünenü'n-Nesâî*, Beyrut.
- Râzî, Fahreddin Muhammed B. Ömer (t.y.). *Et-Tefsirü'l-Kebir*, Daru'l Kütübî'l-İlmiyye, Tahran.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman B. Ebî Bekr, *el-İtkan Fi Ulûmi'l Kur'an*, Tahk. Mustafa Dîbel-Buçâ, Beyrut. (1952b).

- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman B. Ebî Bekr, *Târîhu'l-Hulefâ*, Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit, Mısır.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman B. Ebî Bekr, *Tefsîri'l Kur'âni'l-Azîm Ve's-Seb'il-Mesânî*, Beyrut.
- Turgut, Ali, (1991). *Tefsir Usûlu ve Kaynakları*, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman, (1991a). "*Tasavvuf İstilahları*", (Tercüme Ettiği Feridüddin Attar'ın *Tezkiretü'l-Evliya* Adlı Eserinin Sonunda), Erdem Yayınları, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman, (1991b) *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul.
- Uludağ, Süleyman, (1969b) *Sülemî Ve Tasavvufî Tefsiri*, İstanbul
- Yüce, Abdulhakim, (1996). Râzî'nin Tefsirinde Tasavvuf, İzmir.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin, (1416/1996). *Et-Tefsir Ve'l-Müfessirûn*, III. Baskı, Beyrut.
- Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, (1372). *Menâhîlu'l-İrfan Fî Ulûmî'l Kur'an*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Mısır.

Tafsir bil Isharah in al-Alusi's Ruh al-Ma'ani fi Tafsir al-Qur'an

Citation / ©- Karakaş, V. (2013). Tafsir bil Isharah in al-Alusi's Ruh al-Ma'ani fi Tafsir al-Qur'an, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 13 (2), 173-188.

Abstract- *Ebû's-Senâ Şihabüddin Mahmud al-Alusi (1217-1270/1802-1854 was one of the 19. century's leading exegetists Al-Alusi , next to the interpretation of issues that must be present in a tafsir, gave place to tafsir al isharah that rely on by sufists The predecessor met with the successor views and al-ibarah integrated with al isharah in Alusi's work (Zerkânî, 1372: 556). Âlûsî did not find reasonable and acceptable both Batinis that refusing zahir of the Qur'an and some Sufis' words that against Ahl al-Sunnah beliefs. In this article, we try to offer into consideration isharah tafsir not the direction of riwayah and dirayah in Alusi's work.*

Key words- *al-Alusi, mysticism, al-isharah, al-zahir, al-batin, tafsir bil isharah.*